

Hafız Osman Ekolü

Hattat Hafız Osman Efendi h. 1052/1642 yılında İstanbul Haseki'de dünyaya gelmiştir. Babası, Haseki Sultan Camii müezzini Ali Efendi'dir. Küçük yaşta Kur'an-ı Kerim'i ezberlediği için kendisine "hafız" lakabı verilmiştir. Köprülü Fazıl Ahmed Paşa (1637-1691) himayesinde öğrenim görmüş ve bu esnada yazıya ilgi duymuştur. Yazıyı önce I. Derviş Ali'den meşk etmiştir. Derviş Ali, o sıralar çok yaşlı olduğundan, bu kabiliyetli genci, önde gelen talebelerinden olan Suyolcu Mustafa Eyyubi Efendi'ye gönderdi. Hafız Osman, Suyolcuzade'den h.1070/1686 tarihinde, on sekiz yaşında icazet aldı.

Hafız Osman Efendi, Şeyh Hamdullah yazı ekolünün inceliklerini öğrenmek için Nefeszade Seyyid İsmail Efendi'den yeniden meşke başladı. Bu meşkle, Şeyh vadisinin bütün özelliklerini öğrendi ve h. 1090/1678'den sonra tamamen Şeyh Hamdullah üslubunda yazmaya başladı. Şeyh Hamdullah üslubunu elde etmek için, onun eserlerini tetkik ettiği gibi, sarayda bulunan bir Şeyh mushafını takliden yazmıştır. Sultan II. Mustafa, Hafız Osman Efendi'ye çok hürmet gösterir; yazı yazarken hokkasını tutardı. Bir ders esnasında padişah "Artık Hafız Osman gibi bir hattat yetişmez" deyince, Hafız Osman Efendi'nin "Efendimiz gibi hocasına hokka tutan padişahlar geldikçe, daha çok Hafız Osmanlar yetişir hünkarım" cevabını verdiği çok meşhurdur.

Bir gün hocası Suyolcuzade ile hocası Fazıl Ahmed Paşa (1635-1676)'nın bulunduğu bir mecliste sadrazam, Hafız Osman'dan bir Mushaf yazmasını ister; bu arada hocasının kim olduğunu sorar. Hafız Osman, hocası Suyolcuzade'yi işaret ederek "Efendi hazretlerinden mezunum" cevabını verir. Bu cevaptan çok mütehassis olan Suyolcuzade, dışarı çıktıklarında talebesini alnından öper ve ona hayır dua eder. Yine kalı bir kış günü Haseki'den Eyüpsultan'a yalınayak derse gitmesi, hocasının takdir ve sevgisini kazanmasına vesile olmuştur. Ağakapılı İsmail Efendi'nin "Hüsn-i hattı biz bildik, Osman Efendimiz yazdı" sözü çok meşhur olmuştur.

Sümbüliye tarikatine intisablı olan Hafız Osman, Sümbül Efendi Dergahı şeyhi Seyyid Alaaddin Efendi'den manevi eğitim almıştır. Ölümünden üç yıl kadar önce felç geçiren Hafız Osman, tedavi sonucu rahatsızlığı hafif geçirmiş, fakat bu durum yazılarına olumsuz tesirde bulunmuştur. Hastalığı esnasında, kalem açma hizmetini talebesi Çinicizade Abdurrahman Efendi görmüştür. Ömrünün sonlarında Silahtar'da oturmuştur.

Hafız Osman Efendi, genç denilebilecek bir yaşta, elli sekiz yaşında 29 Cemaziyelevvel 1110/3 Aralık 1698 tarihinde vefat etmiştir. Kabri Kocamustafapaşa Sümbül Efendi Camii haziresindedir.

Sanatı

Hafız Osman Efendi kendi üslubunu yakalamak için önce, Şeyh vadisinde yazan bu mektebin önemli isimleri I. Derviş Ali, Suyolcuzaade Mustafa Eyyubi ve Nefeszade İsmail Efendi'den ders almış; Şeyh yazıları üzerinde uzun çalışmalarda bulunmuştur. Hafız Osman yazılarında bulunan özellikler yer yer Şeyh Hamdullah yazılarında mevcuttur. Hafız'ın yaptığı bu özelliklerin yazılarında karar bulmasıdır. Padişah hattatı olunca, Şeyh üslubunu daha iyi elde edebilmek maksadıyla, Topkapı Sarayı'nda bulunan Şeyh Hamdullah mushafından taklid sahifeler yazmıştır. Bir manada, klasik yoldan, Şeyh Hamdullah yolundan ayrılmadan sülüs ve nesih yazıyı kemal noktasına ulaştırmıştır. Şeyh Hamdullah'tan Hafız Osman'a kadar gelen hoca silsilesi şöyledir: Şeyh Hamdullah, Şükrullah Halife, Pir Mehmed Dede, Hasan Üsküdari, Halid Erzurumi, II. Derviş Ali ve Mustafa Eyyubi. Hafız Osman ile Şeyh Hamdullah yazıları karşılaştırıldığında şunlar söylenebilir;

- Dik harfler devamlı olarak satıra yarım nokta sola meyilli yazılmıştır.
- "Rı" ve "vav" gibi bülbül tırnağı bulunan harflerin tırnaklarının yukarı olan aşırı meyilleri törpülenmiştir.
- Ayın harfinin baş kısmının sola olan düşüklüğü düzeltilmiştir.
- Lafza-i celal'de sondaki "he" harfi küçüldüğü gibi, "he" harfinden önceki "lam" harfinin küçüklüğü artmış ve yukarı çıkış daha narin bir hal almıştır.
- İsm-i Nebi yazımında "ha" harfinden "mim" harfine geçişte Şeyh'te bulunan açıklık Hafız'da kapanmış, ikinci mim harfi de küçülerek, isim daha narin bir hal almıştır.
- "Sin" harfinin ikinci dandanı yarım cezim aşağı düşürülerek harfe hareket verilmiştir.
- Hafız Osman ortada ve sonda yazılan "ayın" harfinin ortasını devamlı kapalı yazmıştır.
- Hafız Osman'da "vav", "fe" ve "kaf" harflerinin baş kısmı öne eğik durumdadır.
- Şeyh Hamdullah keşideyi çok kullanmışken, Hafız fazlaca kullanmamıştır.
- Hafız Osman harfleri, Şeyh Hamdullah harflerine nazaran daha küçüktür.

Hafız Osman Efendi, sanat vadisinde ilerleyiş serüvenini bizzat kendisi kaleme almıştır. Burada, Şeyh Hamdullah'a olan hayranlığını ve çalışma gayretini görmekteyiz. Hafız Osman'ın nesih hatla yazdığı ve Topkapı Sarayı'nda olan bu belge Arapçadır ve tercümesi şöyledir:

"Benim yazıma dikkatlice ve insafıca bakan kişi! Allah binlerce, binlerle merhamet etsin. Şunu bil ki ben, ilahi lütuflara mazhar olmuş ve 'ibnu's-şeyh' olarak bilinen Hamdullah'ın zamanına ulaşamadım. Onun yanına gidip gelerek bu güzel sanatı nasıl öğrettiğini göremedim. Onun terbiyesinden geçme mertebesine de nail olamadım. Fakat birçok latif kıt'asını toplayarak onlar üzerinde mütalaalar yaptım ve ondan nakiller yapmaya kendimi mecbur ördüm. Gece gündüz çalışarak sonsuz ilim ve kudret sahibi olan Allah'ın yardımı ile bu seviyeye ulaştım. Allah'tan, ulaşamadığım başka derece ve merhalelere de nail kılmasını,

en kalbi hislerimle niyaz ederim. Çünkü, bu çalışmalarım gençlik yıllarımda olmuştur. Şimdi ise zaman şüphesiz, daha ileri safhalara ilerleme zamanıdır. Allah'ın kullarının en zayıfı ve bu isme en az layık olana Kur'an hafızı Osman. Hattat Hafız Osman Efendi, sülüs, nesih, muhakkak, reyhani ve tevkii (rikaa) yazı çeşitleriyle eser vermiştir. Sülüs'leri, ileride celi sülüste büyük atılım yapacak olan Mustafa Rakım (1758-1826)'a örnek olan Hafız Osman, celi sülüsle de eser vermiştir. Bugün, kolaylıkla görülebilecek Üsküdar Doğancılar Şehit Süleyman Paşa Camii çeşmesi kitabesi ile Karacaahmed Mezarlığı'nda Siyavuş Paşa mezartaşı Hafız Osman'ındır.

Hafız Osman'ın sanatının en parlak yılları 1678-1688 yılları arasındır. Özellikle 1690 yılından sonraki yazılarında nesih harfleri küçülmüş ve daha olgun bir hal almıştır.

Hafız Osman'ın yazıda yeni üslup oluşturmaktan başka, yaptığı diğer önemli bir yenilik, Hilye-i şerif formu oluşturmastır. Hz. Peygamber'in beşeri ve ahlaki vasıflarının yazıyla anlatılma şekli olan hilyenin, bugün de en çok kullanılan formu, ilk defa Hafız Osman tarafından geliştirilmiştir. Başmakam denilen kısımda "Besmele", göbek kısmında genellikle Hz. Ali rivayeti olan metin; bu kısmın dört köşesinde Hulefa-i raşidin (Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali) isimleri; göbek kısmının hemen altında Hz. Peygamber ile ilgili bir ayet, alt kısımda da göbekte yazılan metnin devamı bulunacak şekilde tasarlanan bu hilye formu, bugünkü bilgilerimize göre ilk defa Hafız Osman tarafından tasarlanmıştır.

Hafız Osman Efendi, Kur'an-ı Kerim, En'am-ı şerif, Delail-i hayrat, kıt'a, murakkaa, karalama, hilye ve kitabe şeklinde birçok eser vermiştir. Kaynaklarda, hayatı boyunca yirmi beş Kur'an yazdığı kayıtlıdır. Eserleri, İstanbul'da Topkapı Sarayı Müzesi, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Vakıflar Hat Sanatları Müzesi, Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, Sadberk Hanım Müzesi, Sakıp Sabancı Müzesi, Bursa, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi ve birçok özel koleksiyonda görülebilir.

Hafız Osman yazıda birçok talebe yetiştirmiştir. Bunların içinde en çok tanınanları, Yedikuleli Seyyid Abdullah Efendi, Rodosizade Abdullah Efendi, İkinci Derviş Ali, Hasan-ı Üsküdari'dir.